

РЕЛІГІЙНІ ПАРАДИГМИ ДУХОВНОСТІ ІСЛАМУ І ХРИСТІЯНСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Останнім часом все частіше висловлюється занепокоєння духовним станом українського суспільства. Ця проблема значно актуалізувалася з огляду на євроінтеграційні процеси України. Головним чинником, передумовою якості останніх видаються не економічні чи навіть соціально-політичні успіхи держави. Питанням надзвичайної ваги постає рівень духовності народу України, який повинен відповідати високим міжнародним стандартам. Про це, зокрема, йшлося на Президентських слуханнях, що відбулися у листопаді 2005 року.

Сьогодні є безперечним фактом, що релігії можуть сприяти формуванню духовності громадян нашої держави. Метою нашого дослідження виступає з'ясування специфіки релігійної духовності, порівняння поглядів щодо неї ісламу та християнства, визначення особливостей функціонування релігійної духовності у сучасному світі.

Вивчення сучасного стану проблеми показує, що вся різноманітність аспектів духовності, які потребують спеціального дослідження, набувають цілісності, системності лише в тому разі, коли розглядаються у контексті специфіки людського буття в світі. Духовність постає якісною характеристикою людини, укорінена в її реальності. Тому можливість осмислення та аналіз духовності людини залежить від розуміння її реального буття. Більше того, аналіз духовності як форми онтологічного вибору людини надає їй не лише теоретичної, але й персональної значущості, гуманістично-прикладного звучання.

Духовність не є лише якісною характеристикою свідомості людини. До неї відносять дії людини, її вчинки, життя. Духовність – це атрибут людини як суб'єкту на противагу бездуховності – втрати людиною її суб'єктивних якостей і перетворення на простий об'єкт. У структурному відношенні виокремлюють три складові духовності: естетизм, тобто орієнтацію на естетичні цінності життя;

* К.філос.н., наук. співроб. Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

етизм, як тяжіння до певної парадигми поведінки; теоретизм, що означає апеляцію до теоретичних аргументів у житті.

Духовність людини певною мірою вирішує одне з вихідних суперечностей буття – його безкінечності і кінцевості людини. Проте не можна ототожнювати духовність людини та релігійність. Сучасне неокласичне розуміння природи духу людини не ототожнює його з духовністю. Зважаючи на те, що ціннісно-смысловий чинник постає основою духовності, можемо вести мову про релігійну духовність як один із різновидів духовності взагалі.

В цілому, під релігійною духовністю будемо розуміти ціннісно-смыслову форму людини, яка є способом релігійних самовизначення, самоактуалізації, самоздійснення, саморозвитку людини в бутті. Структура релігійної духовності завжди визначається через ціннісно-смыслову компоненту і включає в себе такі складові: релігійну культуру, релігійну життєдіяльність, релігійну психологію. Іншими словами, релігійна духовність – це духовне самоусвідомлення, самовизначення людини через релігію, що постає інтегративною, системною характеристикою людини, її буття в цілому.

У цьому контексті буде надалі йтися про духовність ісламу та християнську духовність. Спробуємо розглянути останні детальніше.

Характерною ознакою ісламу є його роль як соціального і культурного регулятора. Богослови зазначають, що висока мораль мусульман можлива завдяки Шаріату. Водночас наголошується на важливості розуму, тобто свідомого підходу до сприйняття його абстрактних (теоретичних) положень. Розум людини виступає даром, “створеним Богом у серці людини”. [Цит. за: Культура и нравственность в исламе. – Духовное Управление мусульман Украины. – «Аль-Иршад». – К., 2005. – С.3] Найкращим наслідком діяльності розуму є моральність і культура. При цьому зауважується, що немає культури без розуму, але й розум недосконалий без культури. Культурі та етиці слід навчати, адже це збагачує розум. Відповідно до основоположної ролі розуму у засвоєнні істин ісламу, людей поділяють на дві категорії – тих, хто має моральність, і тих, у кого вона відсутня.

Моральність – це норми поведінки людини, її моральні якості, внутрішнє духовне життя. Богослови вважають, що моральність може бути вродженою якістю. Водночас людина повинна збагачувати свої знання шляхом постійного вивчення етики і

моралі Пророка Мухаммада та його біографії. Аморальність теж може успадковуватися, тому необхідно її викоринювати шляхом самоконтролю, набуття знань, оволодіння етикою і культурою. Моральність набувається завдяки спілкуванню з друзями. Їй не зашкодить проведення часу з хорошими людьми, але вона зіпсується внаслідок спілкування з людьми недобрими.

Кожній розумній особі слід працювати для отримання знань з метою вдосконалення свого характеру, набуття “похвальних якостей”. Не варто хизуватися своїми пращурами. Гідний поваги той індивід, хто власною працею досягає шани у соціумі, не використовуючи при цьому славу та ім'я своїх батьків. Як наголошують богослови, люди створені з різними якостями. Одні з них уподібнюються тим, що мають ангели, а саме: розум, розсудливість і знання. Інші якості притаманні також і тваринам – це сила, похоть, ненажерливість. Той, хто прагне поглибити свої знання про єдиного Бога і керується у своїх діях вимогами Шаріату, гідний поваги так само, як і Ангели завдяки своїй високій моральності. Натомість той, хто марнує час, прагнучи до заборонених форм насолоди, не думає і не готується до майбутнього життя. Останній якраз уподібнюється тваринам.

Прикладом для наслідування, згідно вчення ісламу, виступають пророки, яких було обрано і даровано їм найкращі якості з метою вказати людям “Справжній Шлях”. Визначаючи культуру і звичаї, які схвалюються ісламом, богослови пишуть: “Культура – це те, що береться з високої моральності і використовується у тому, що схвалюється Шаріатом, тобто у мові і діях.” Визначальною рисою культурної людини постає стриманість, вміння контролювати свої вчинки. Винагородою за це буде спасіння у Судний День. Серед тих, хто буде покараний, знаходяться не лише невіруючі, немусульмани (“кяфіри, що здійснили куфр”), а й ті, хто був пихатим за життя, часто гнівався. Якщо особа творить добро незалежно від того, як обходяться з нею, вона отримує винагороду у Кінці Світу. Богобоязкий мусульманин, який здійснює Намази-Сунна, читаючи їх вночі, та богобоязкий мусульманин, який не виконує того, але має високу мораль, отримують у Кінці Світу однакову винагороду.

В цілому ісламом регламентуються майже всі аспекти людських взаєностосунків. Так, у посібнику “Культура і моральність в ісламі” йдеться про культуру при прийомі їжі, в тому числі – у колективі, культуру пиття, гостинності, про культуру під

час зборів та під час знаходження у дорозі, коли відвідуєш хворого, знаходишся в лазні, мечеті, про загальну культуру віруючого та культуру навчання дітей, про культуру вчителя (теолога), взаємовідносини учня та вчителя, вибір справжнього друга, про культуру дружби і спілкування, наголошуючи окремо на правах дружби, про права мусульманина перед іншими мусульманами, про ставлення чоловіка до жінки, і навпаки, про права дитини перед батьками і батьків перед дитиною, права сусіда тощо.

Християнський погляд на духовність визначається тим аспектом реальності, який належить до царства духу, тобто нематеріального буття. Для християн ця реальність означає життя у Святому Дусі, у третій особі Пресвятої Трійці, якій богослови традиційно приписують освячення людей. Проте у використанні слова “духовність” існує певна “внутрішня небезпека”, оскільки за конкретних часів християнської історії (особливо під впливом філософії платонізму) духовність стала сприйматися дуалістично. Здавалося б, християнин повинен “воювати” із своїм тілом заради врятування душі. Сучасному християнському богослов'ю не властива така позиція. Водночас за будь-якої доби залишається спокуса створити таку дихотомію. На думку богословів, “християнство у своїх найкращих проявах завжди зберігало біблійне, юдейське розуміння людини як єдності душі і тіла, без будь-якого внутрішнього дуалізму”. [Цит. за: Іудейско-християнський діалог. Словарь /За ред. Л.Кленицького, Дж. Вайгодера. – М.,2004. – С.78] Людина врятовується як цілісна сукупність (тіло, душа, дух). З цього випливає переконання, що справжня людяність передбачає життя “в тілі”, з чим погоджувалися Ісус і фарисейський юдаїзм.

Інколи спостерігаємо спроби ототожнити духовність з “аскетичним богослов'ям”, що в історії часто зводилося до “умертвіння тіла”, або із “життям у Христі”. Як правило, останнє богословами не дискутується. Враховуючи вище зазначені застороги, спробуємо з'ясувати смислове навантаження християнської духовності.

Прагнення людини до “духовного” існування вважається піклуванням Бога про Своїх дітей. Результатом такого існування постають святість і досконалість. Віруючі у бога Авраама, Ісаака, Іакова повинні наслідувати та відображати святість і досконалість Бога. У християнстві це виступає передумовою для входження у вічне життя. Святість людини на землі визначає її здатність до

остаточної єдності з Богом після завершення земного буття. Кінцевою метою духовності є безпосереднє єднання з Богом. Угаємничена і фрагментарна єдність тепер змінюється на повноту єдності у вічності. Таким чином здійснюється райське блаженство. Іншими словами, метою людського життя є спілкування з Богом у вічності. Ця вимога до християн яскраво відображається словами св. Афанасія Великого: “Бог став людиною заради того, щоб людина стала богом”. Св. Тома Аквінський називає цей процес “домобудуванням благодаті на основі природи”.

Сьогодні богослови не заперечують того, що, незважаючи на укоріненість християнської духовності у відносинах з Ісусом Христом, її шляхи можуть різнитися залежно від конкретних обставин часу, місця й особистості людини. Йдеться про своєрідність “прочитання” християнської духовності католиками, православними, протестантами. Одночасно стверджується, що кафолічній Західній і Східній духовності властивий літургійний і церковний характер. Останнє означає, що віруючий скеровується до глибокого життя у вірі завдяки Церкві та її літургії. Св.Кипріан висловив цю ідею наступним чином: “Кому Церква не мати, тому Бог не Отець.” Дійсно, свідчення містиків вказують на однозначний зв'язок між особистим спілкуванням з Ісусом та зміцненням церковної спільноти. Однак тут маємо пайбільше розходження з одного боку, між православною, католицькою та, з іншого боку, - протестантською духовностями. Водночас можна стверджувати про спільність поглядів на таку реалізацію духовності православних, католиків та юдеїв. Так, юдаїзм вважає абсолютно неможливим спілкування з Богом отців у ізоляції від народу, який Бог назвав Своім.

Християнська духовність не обмежується і не вичерпується церковною системою таїнств. На думку богословів, найголовнішими складниками духовного “зростання” християнина виступають молитва, самовідречення, допомога бідним і знедоленим. Нині Церква стверджує, що Бога можна “зустріти” у досвіді повсякденності. В якості прикладу наводиться “відкриття” пророка Іллі. Він дізнався, що Бог може виявитися не під час землетрусу чи у вогні, а “у віянні тихого вітру”. Завдання християнської духовності полягає у тому, щоб допомогти людині чути це “віяння тихого вітру” та відповідати на нього любов'ю, відданістю та вірою.

Ми розглянули кілька моделей релігійної духовності. Зрозуміло, в світі їх набагато більше. Характерною ознакою нашого часу є те, що жодна з них не може претендувати на абсолютну істинність. Маємо суттєвий переворот у людській свідомості, коли відповідальність за власний вибір ставить індивіда перед великою кількістю альтернатив. Недаремно у західній літературі висловлюються думки про нову реальність, концептуальні зрушення, безпрецедентність постмодерністського світу тощо. На думку Уолтера Тругета Андерсона, ми переживаємо перехідний період від одного стилю мислення до іншого. Він називає такі три процеси формування цього перехідного періоду:

- 1) Крах віри. Сьогодні у світі не існує всезагальної згоди щодо того, що є істинним. Ми ніби знаходимося на “некерованому ярмарку ідей, де знаходяться всі можливі віросповідання на землі”. [Цит. за.: Вейз Дж. Времена постмодерна. – М., 2002. – С.44]
- 2) Народження глобальної культури, коли всі системи вірувань знають одне про одного. Внаслідок цього важко сприймати певну з них за абсолютну істину.
- 3) Нова поляризація. Суперечності між природою і соціальною правдою “розривають суспільство на частини”. Йдеться про “внутрішньокультурні війни”, основою яких є різні точки зору з приводу важливих питань функціонування духовної сфери суспільства. Приміром, неузгодженість, поляриність позицій у проблемах освіти чи морального виховання.

На сучасному етапі релігії постають перед викликами толерантності, сприйняття суб'єкта як іншого у всій повноті його виявів. Від адекватності відповідей релігій на ці виклики часу, залежить успішність їх інтеграції у світове співтовариство.